

SRB

PROFIL ZEMLJE

SRBIJA 2

IMPRESSUM

Clean Clothes Campaign

CENTAR ZA
POLITIKE
EMANCIPACIJE

**TEKSTILNA INDUSTRIJA:
PROFIL ZEMLJE, SRBIJA 2**

IZDAVAČ:

Centar za politike emancipacije
www.cpe.org.rs

Clean Clothes Campaign
www.cleanclothes.org

UREDILI:

Ana Simić
Bojana Tamindžija
Vladimir Simović

TERENSKO ISTRAŽIVANJE:

Anđela Čeh, Dražen Pavlica, Jelena Jašović i Sara Ristić

EKONOMSKI PARAMETRI:

Nikolina Vujačić

Beograd, 2024. godina

Ova publikacija ili njeni delovi mogu se besplatno koristiti od strane drugih pod uslovom da se navede odgovarajući izvor originalne publikacije.

Citati koji se nalaze u ovom dokumentu ne potiču od osoba koje su na fotografijama. Štaviše, individue sa fotografija ni na koji način nisu povezane sa ljudima koje smo intervjuisali u sklopu našeg istraživanja.

Proizvodnju ovog dokumenta podržala je Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe sredstvima Saveznog ministarstva spoljnih poslova Nemačke. Sadržaj publikacije je u isključivoj odgovornosti Centra za emancipacione politike i ne odražava nužno stav RLS.

Podržano od strane Brot für die Welt. Sadržaj publikacije je u isključivoj odgovornosti Centra za emancipacione politike i ne odražava nužno stav BfW.

Ova publikacija je kofinansirana od strane Evropske unije. Sadržaj publikacije je u isključivoj odgovornosti Centra za emancipacione politike i ne odražava nužno stav EU.

Brot
für die Welt

Co-funded by
the European Union

Dizajn: Tamara Kalčić
Fotografije: Yevgenia Belorusets
Štampa: Pekograf
Tiraž: 500

Stanovništvo¹Registrovane
fabrike²Broj registrovanih
zaposlenih u sektoru
tekstila, odeće, kože
i obuće³Udeo tekstila, odevnih
predmeta, kože i
proizvoda od kože
u ukupnom izvozu
Republike Srbije⁴Udeo zaposlenosti
sektora u
prerađivačkoj
industriji⁵

LESTVICA ZARADA

47.696 RSD – 407 EUR	Zakonska minimalna neto zarada 2024 ⁶
61.133 RSD – 521 EUR	Prosečna neto zarada industrija odevnih predmeta ⁷
52.380 RSD – 447 EUR	Prag siromaštva za tročlanu porodicu za 2023. godinu ⁸
85.016 RSD – 725 EUR	Prosečna neto zarada u prerađivačkoj industriji ⁹
75.575 RSD – 644 EUR	Medijalna zarada u Republici Srbiji ¹⁰
96.745 RSD – 825 EUR	Prosečna neto zarada u Republici Srbiji ¹¹
144.457 RSD – 1232 EUR	Plata za život prema proračunu CCC za 2023. godinu ¹²

¹ Prema poslednjem popisu stanovništva iz 2022. godine u Srbiji živi 6.647.003 stanovnika.

² Privredna komora Srbije, Udruženje za industriju tekstila, odeće, kože i obuće, *GODIŠNJI BILTEN 2023.*, Privredna komora Srbije, Beograd: 2023, str. 19

³ Izvor: Republički zavod za statistiku. Vidi više: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2024/Html/G20241024.html> (pristupljeno 18.11.2024.)

⁴ Privredna komora Srbije, Udruženje za industriju tekstila, odeće, kože i obuće, *GODIŠNJI BILTEN 2023.*, Privredna komora Srbije, Beograd: 2023, str. 25. Dostupno na: <https://api.pks.rs/storage/assets/Tekstilna%20industrija,%202023..pdf>

⁵ Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku broj registrovanih zaposlenih u prerađivačkoj industriji u 2023. godini iznosio je 501.927. Prerađivačka industrija obuhvata sve industrijske grane osim energetike i rudarstva.

⁶ Zakonska minimalna zarada varira u zavisnosti od broja radnih sati u mesecu. Navedeni podaci se odnose na mesec koji ima 176 radnih sati, što predstavlja prosek. Minimalna cena rada po satu za 2024. godinu iznosi 271.00 dinar. Vrednost u evrima prema Oandi, za 18. novembar 2024. godine.

⁷ Privredna komora Srbije, Udruženje za industriju tekstila, odeće, kože i obuće, *KVARTALNI BILTEN 2024, III KVARTAL*, Privredna komora Srbije, Beograd: 2024, str. 20. Vrednost u evrima prema Oandi, za 18. novembar 2024. godine.

⁸ Podaci za 2023. godinu. Izvor: Republički zavod za statistiku. Vrednost u evrima prema Oandi, za 18. novembar 2024. godine. Vidi više: <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/statisticalrelease/?p=15328>

⁹ Prosečna neto zarada u prerađivačkoj industriji za prvih 8 meseci 2024. godine. Izvor: Republički zavod za statistiku. Vrednost u evrima prema Oandi, za 18. novembar 2024. godine. Vidi više: <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/statisticalrelease/?p=15336&a=24&s=2403?s=2403>

¹⁰ Medijana zarada za avgust 2024. godine. Izvor: Republički zavod za statistiku. Vrednost u evrima prema Oandi, za 18. novembar 2024. godine. Vidi više: <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/statisticalrelease/?p=15336&a=24&s=2403?s=2403>

¹¹ Prosečna neto zarada u prvih osam meseci 2024. godine. Izvor: Republički zavod za statistiku. Vidi više: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2024/Html/G20241290.html> Vrednost u evrima prema Oandi, za 18. novembar 2024. godine. (pristupljeno 18.11.2024.)

¹² O proračunu iznosa plate za život vidi više ovde: https://cleanclothes.org/file-repository/cce_policy-paper_eng-23nov.pdf/view i ovde: <https://cpe.org.rs/plata-za-zivot-u-srbiji-iznosi-144-457-dinara/> i za 2021. godinu ovde: <https://cleanclothes.org/file-repository/2022-july-background-paper-efw-update-final.pdf/view>

EKONOMSKI PARAMETRI I ŽIVOTNI STANDARD

BDP Srbije u 2023. godini iznosio je 75 milijardi evra, odnosno, 11.350 evra po glavi stanovnika. U strukturi BDP-a najviše učestvuje prerađivačka industrija sa 13,3%.¹³

Srpska privreda je u velikoj meri zavisna od stranog kapitala. Tokom 2023. godine ostvaren je priliv stranih direktnih investicija u bruto vrednosti od 4,5 milijardi evra, od čega je najveći deo uložen u prerađivačku industriju.¹⁴ Prerađivačka industrija inače privlači najviše stranih investicija, pa je tako u periodu od 2018. do 2023. godine od 23,1 milijarde evra njihove ukupne vrednosti, gotovo 7 milijardi uloženo u ovaj sektor.¹⁵ Srbija je u periodu od 2018. do 2022. godine privukla više od polovine ukupnih SDI u region Zapadnog Balkana, a najviše u automobilski sektor (15,9%), prehrambenu industriju (11,6%), tekstilnu industriju (9,1%), elektroniku (5,6%) i građevinarstvo (5,6%).¹⁶

Periferni položaj Srbije i ostalih zemalja Zapadnog Balkana u tranzicijskom periodu uslovio je da razvoj privredcelog regiona bude direktno zavistan od stranih investicija. Mehanizmi za privlačenje stranog kapitala u celom regionu podrazumevaju sličan niz mera koje uključuju poreska izuzeća i olakšice, oslobađanje od plaćanja doprinosa, oslobađanje od plaćanja carina na određeni period, subvencije i investicione grantove,¹⁷ dok se države međusobno takmiče u tome koja će ponuditi više pogodnosti stranim kompanijama. Vodeću poziciju u privlačenju stranih investicija Srbija duguje i obilnim subvencijama koje daje stranim kompanijama, a čija se vrednost godinama uvećava, kako po svakom zaposlenom, tako i kumulativno na godišnjem nivou. Od 2006. do 2019. godine Srbija je na ime subvencija dala 638 miliona evra, od čega se 60% odnosi na subvencije u 2018. i 2019. godini. Isti trend je nastavljen i 2020. godine kada je iznos subvencija dostigao rekordnih 233 miliona evra.¹⁸ Prvobitno su investicije subvencionisane po zaposlenom, setu kriterijuma i unapred planiranim javnim pozivima.

Od 2014. godine u obzir se uzima i visina investicije, a ukoliko se ispunjavaju postavljeni uslovi moguće je aplicirati za subvencije u bilo kom trenutku.¹⁹ Ovo je otvorilo prostor za rast subvencija, pa su one dostizale vrednosti veće i od jedne četvrtine ukupne investicije kompanije.²⁰ Tako je iznos subvencije od maksimalnih 10.000 evra po radnom mestu, rastao i do 120.000 evra po zaposlenom.²¹

Ogromna budžetska davanja i administrativni ustupci nisu garant kvaliteta investicija, niti mogućnosti strateškog biranja ulaganja u one sektore koji bi omogućili dugoročan ekonomski razvoj bilo Srbije, bilo regiona. Neselektivno privlačenje stranih investicija, na taj način, ima kratkoročne povoljne efekte po ekonomski rast, ali na duge staze ograničava privredni razvoj, jer su investicije fokusirane na radno intenzivne delatnosti, niske dodate vrednosti, koje angažuju nisko kvalifikovanu radnu snagu, čija je jedina komparativna prednost niska zarada. Ove investicije podrazumevaju visoku uvozu zavisnost (uvoz sirovina i komponenti) i ne podstiču razvoj domaće proizvodnje i usluga, kao ni razvoj drugih sektora, što perpetuira zavisnu i ranjivu poziciju ekonomije.²²

Ovakva razvojna politika negativno se oslikava i na stanje radnih prava i standard radnica i radnika u Srbiji. Iako se u poslednjoj deceniji broj nezaposlenih znatno smanjio, Srbija je postala zemlja siromašnih radnica i radnika, čije su ugovorene zarade tri puta niže od iznosa plate za život, čija se radna prava svakodnevno krše i kojima sigurnost zaposlenja zavisi isključivo od mogućnosti kompanije da na određenoj lokaciji ostvari veći profit.

Istovremeno, Srbija je društvo velikih nejednakosti. Inflacija koja je pogodila Srbiju prethodnih godina, a posebno skok cena hrane i energenata, dodatno pogoršavaju situaciju. U evropskim okvirima, Srbija je među zemljama sa najvećim stopama nejednakosti u raspodeli dohotka mereno Džini koeficijentom koji je u Srbiji za 2022. godinu iznosio 32. Vrednost indikatora S80/S20 u 2022. godini iznosila je 5,5, što znači da je 20% najbogatijih građana imalo pet i po puta veći dohodak nego 20% najsiromašnijih.²³

¹³ Izvor: Republički zavod za statistiku. Vidi više: <https://publikacije.stat.gov.rs/G2024/Html/G20241272.html> (pristupljeno 18.11.2024.)

¹⁴ Vidi više: https://www.nbs.rs/export/sites/NBS_site/documents/publikacije/godisnji-izvestaj/godisnji_izvestaj_2023.pdf

¹⁵ Petar Veselinović, "Reformski procesi privrede Republike Srbije – Stanje i perspektive", u: *Institucionalne promene kao determinanta privrednog razvoja Republike Srbije*, ur. Petar Veselinović i Nemanja Lojanica, Ekonomski fakultet Univerziteta u Kragujevcu, 2024, str. 127.

¹⁶ OECD, *Fair Market Conditions for Competitiveness in the Adriatic Region: Serbia Country Profile*.

¹⁷ WEBecon, *Empowering Western Balkans Economies: State Aid Incentives and Transparency in the Region*, Skopje: Finance Think, 2024, str. 64. Dostupno na: <https://ceves.org.rs/wp-content/uploads/2024/12/Empowering-Western-Balkans-Economies-State-Aid-Incentives-and-Transparency-in-the-Region.pdf>

¹⁸ Izvor: Analiza FREN-a, preneto na osnovu izveštaja Nove ekonomija od 21.04.2022, dostupno na: <https://novaekonomija.rs/vesti-iz-zemlje/prosecna-subvencija-po-zaposlenom-2020-godine-dostigla-30000-evra>

¹⁹ Pero Petrović, "Utica stranih direktnih investicija na kvalitet privrednog rasta srpske privrede", u *Strane investicije u Srbiji – novi pogledi*, ur. dr Sanja Jelisavac Trošić, Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, 2019, str. 92.

²⁰ Slučaj švajcarske kompanije Bari Kalebo (Barry Calebaut) koja u fabriku čokolade kod Novog Sada investira 45 miliona evra, zauzvrat od države dobija 12 miliona evra. Izvor: <https://novaekonomija.rs/vesti-iz-zemlje/prosecna-subvencija-po-zaposlenom-2020-godine-dostigla-30000-evra>

²¹ Izuzetak predstavlja kompanija Henkel koja je još 2002. godine od države dobila 144.000 evra po zaposlenom. Izvor: <https://novaekonomija.rs/vesti-iz-zemlje/prosecna-subvencija-po-zaposlenom-2020-godine-dostigla-30000-evra>

²² Pero Petrović, "Utica stranih direktnih investicija na kvalitet privrednog rasta srpske privrede", u *Strane investicije u Srbiji – novi pogledi*, ur. dr Sanja Jelisavac Trošić, Beograd: Institut za međunarodnu politiku i privredu, 2019, str. 87.

²³ Vidi više: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/product/page/ilc_di12

Siromaštvo je sveprisutno. Gotovo devet od deset domaćinstava u Srbiji smatra da teško sastavlja kraj sa krajem.²⁴ Zvanični podaci Republičkog zavoda za statistiku pokazuju da 27,2% građana Srbije živi u riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti.²⁵ Ovdje treba naglasiti i da Srbija, posle Albanije, Turske i Crne Gore, ima najniži prag siromaštva u poređenju sa ostalim zemljama Evrope.²⁶

I pored toga minimalna zarada, iako bi trebalo da zadovolji osnovne socijalne i egzistencijalne potrebe radnika ili radnice i njihovih porodica, ostaje značajno ispod praga rizika od siromaštva. Tako je minimalna zarada u proseku, zavisno od broja radnih sati u toku meseca, tokom 2024. godine iznosila 47.696 dinara (407 €), dok je prag rizika od siromaštva za tročlano domaćinstvo za 2023. godinu iznosio 52.380 dinara (447 €).²⁷

Jedan od problema jeste i to što zvanične institucije Republike Srbije ne prepoznaju proračun plate za život. Umesto toga, Ministarstvo trgovine redovno objavljuje iznos, minimalne i prosečne potrošačke korpe, ali nam nijedan od ova dva parametra ne pokazuje *koliko je zaista novca potrebno za dostojanstven život*. Zapravo, potrošačke korpe iskazuju trenutnu mogućnost potrošnje domaćinstava. Minimalna potrošačka korpa pokazuje prosečnu potrošnju tri najsiromašnja decila, a prosečna potrošačka korpa potrošnju domaćinstava koja se nalaze između četvrtog i osmog decila skale u kojoj su domaćinstva rangirana u deset slojeva od najsiromašnijih do najbogatijih. Poseban problem predstavlja to što je u Zakonu o radu definisano da minimalna zarada treba da zadovolji osnovne

Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku

građana Srbije živi u riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti.

socijalne i egzistencijalne potrebe radnika ili radnice i njihovih porodica – izraženo kroz vrednost minimalne potrošačke korpe. Minimalna potrošačka korpa, kako je definiše zvanična statistika, nema nikakve veze sa zadovoljenjem socijalnih i egzistencijalnih potreba radnika ili radnice i njihovih porodica. O tome slikovito govori podatak da se minimalna potrošačka korpa nalazi ispod praga rizika od siromaštva za tročlano domaćinstvo, da podrazumeva da tročlano domaćinstvo ima na raspolaganju 822 dinara (7 €) dnevno za hranu, a za obrazovanje mesečno tek 137,11 dinara (1,17 €).²⁸

Koliko radnika i radnica prima minimalnu zaradu nije tačno poznato, ali možemo reći da su zarade koje se kreću oko nivoa minimalne, ujedno i najučestalije zarade u Republici Srbiji. Podaci koje smo dobili od Republičkog zavoda za statistiku pokazuju da čak 639.000 ljudi, odnosno 28,5% zaposlenih, prima zaradu manju od 60.000 dinara, odnosno, 511 €. ²⁹

²⁴ Bradaš et al. "SRBIJA 2030: malo vremena, dosta izazova: Da li je Srbija odredila svoj razvojni put?", Beograd: Beogradska otvorena škola, 2023.

²⁵ Vidi više: <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/statisticalrelease/?p=15328&a=01&s=0102>

²⁶ Vidi više: https://doi.org/10.2908/ILC_LI01 (pristupljeno 18.11.2024.)

²⁷ Podaci za 2023. godinu. Vrednost u evrima prema Oandi, za 18. novembar 2024. godine. Izvor: Republički zavod za statistiku. Vidi više: <https://www.stat.gov.rs/sr-latn/vesti/statisticalrelease/?p=15328>

²⁸ Minimalna potrošačka korpa za avgust 2024. godine iznosila je 53.968 dinara, odnosno 460 evra (vrednost u evrima prema Oandi, za 18. novembar 2024. godine). Dakle, minimalna zarada još uvek je niža i od tako nisko obračunate minimalne potrošačke korpe.

²⁹ Republički zavod za statistiku, podaci za maj 2024. godine. Vrednost u evrima prema Oandi, za 31. maj 2024. godine.

TEKSTILNA INDUSTRIJA SRBIJE

Kao što je konstatovano u našem prethodnom izveštaju,³⁰ razorni uticaj na privredu Srbije imali su raspad Jugoslavije, privatizacija, ratovi i embargo UN. Ove promene bitno su uticale i na strukturu tekstilne industrije koja je od domaćih proizvoda visokog kvaliteta dobro pozicioniranih i na svetskom tržištu,³¹ postala u potpunosti zavisna od *lohn* porudžbina,³² visoko ranjiva i nisko profitabilna.

Strukturna transformacija sektora počinje u periodu od 2000. do 2005. godine, kada je bruto dodata vrednost (BDV) sektora rapidno smanjena, za gotovo 50%, u odnosu na već značajno umanjeni BDP iz 2000. godine.³³ Ovaj period je u celom industrijskom sektoru, pa tako i u tekstilnom obeležen gašenjem radnih mesta i masovnim otpuštanjima. Revitalizacija sektora počinje otvaranjem Srbije za direktne strane investicije 2002. godine, kada je usvojen novi *Zakon o stranim ulaganjima*,

koji izjednačava prava i obaveze domaćih i stranih investitora u Srbiji, a uz kombinaciju pravnog okvira i liberalizacije carinskog režima osigurava povlašćen status stranom kapitalu.³⁴ Rast BDV sektora od 3,5% u periodu od 2009. do 2016. godine³⁵ zasnovan je pre svega na prilivu direktnih stranih investicija. Sektor nije prestao da privlači direktne strane investicije ni kasnije, pa je u periodu od 2019. do 2023. godine ukupan neto priliv SDI u industriji tekstita, kože i obuće iznosio je 179,4 miliona evra, a najveći priliv zabeležen je u 2021. godini (61,5 miliona evra).³⁶ Dolazak velikih modnih brendova u Srbiju pomognut je potpisivanjem povoljnih trgovinskih sporazuma sa Evropskom unijom,³⁷ snižavanjem cene radne snage usled decenija ekonomskog sunovrata, relativno dobrim geostrateškim položajem Srbije (*nearshoring*) i rastućim subvencijama koje ostaju glavna taktika privlačenja stranih investicija. U svojoj postsocijalističkoj fazi, tekstilna industrija u Srbiji postoji jedino u okviru lanaca snabdevanja velikih modnih kompanija, lišena je kreativnosti i svedena na radno intenzivno štancovanje po modelu, gde je jedino važno koliki broj komada će se proizvesti na dnevnom nivou.

³¹ CEVES, *Analiza performansi i lanca vrednosti odabranih sektora*, CEVES i PKS, Beograd: 2017; str. 177

³² *Lohn* proizvodnja ili "Sistem spoljne prerade" (Outward Processing Trade, OPT) je carinski režim koji omogućava kompanijama iz jedne zemlje da pošalju sirovine ili poluproizvode u drugu zemlju radi daljeg prerađivanja ili dorade, a zatim da gotove proizvode vrata u matičnu zemlju ili izvezu na druga tržišta bez plaćanja carina na uvezeni deo proizvoda. Cilj sistema je smanjenje troškova proizvodnje.

³³ CEVES, *Analiza performansi i lanca vrednosti odabranih sektora*, CEVES i PKS, Beograd: 2017; str. 178

³⁴ Radenković, I, *Strane direktne investicije u Srbiji*, Beograd: Rosa Luxemburg Stifung Southeast Europe, 2016, str. 21

³⁵ CEVES, *Analiza performansi i lanca vrednosti odabranih sektora*, CEVES i PKS, Beograd: 2017; str. 178

³⁶ Privredna komora Srbije, Udruženje za industriju tekstita, odeće, kože i obuće, *GODIŠNJI BILTEN 2023.*, Privredna komora Srbije, Beograd: 2023, str. 25. Dostupno na: <https://api.pks.rs/storage/assets/Tekstilna%20industrija,%202023..pdf>

³⁷ CEVES, *Analiza performansi i lanca vrednosti odabranih sektora*, CEVES i PKS, Beograd: 2017; str. 177. Dostupno na: <https://ceves.org.rs/wp-content/uploads/2019/04/Integralni-izvestaj-analize-performansi-i-lanca-vrednosti-odabranih-sektora.pdf>

Pod kolokvijalnim nazivom tekstilna industrija zbirno i statistički u Srbiji govorimo o sektoru tekstila, odevnih predmeta, kože i predmeta od kože. Pod proizvodnjom tekstila se podrazumevaju tepisi, pokrivači, zavese, užad, tehnički tekstil isl, dok podsektor proizvodnje odevnih predmeta obuhvata proizvodnju odeće, čarapa i donjeg veša. Sektor kože i predmeta od kože obuhvata štavljenje, doradu i bojenje kože i krzna, kao i proizvodnju finalnih proizvoda – kaiševa, ručnih i putnih torbi, obuće i sl.³⁸ U okviru tekstilnog sektora registrovane su i mnoge kompanije koje proizvode sedišta i druge delove od tekstila i kože za automobilsku industriju kao što su *Magna Seating* i *Grammer System*.³⁹

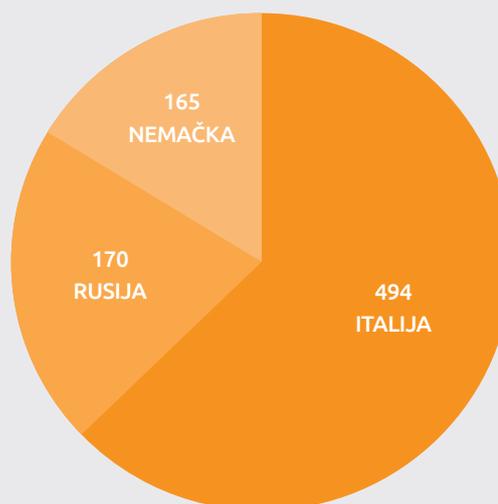
Industrija tekstila, kože i obuće učestvuje sa 5,8% u ukupnom robnom izvozu Republike Srbije uz rast prosečne godišnje stope izvoza od 6,4% u periodu od 2019. do 2023. godine. Ako pogledamo strukturu izvoza u okviru sektora, na odevne predmete, predmete od kože i obuću odlazi oko 80% ukupnog izvoza,⁴⁰ što nam govori o dominantnoj orijentisanosti sektora na *ready made* proizvodnju po narudžbinama velikih modnih kompanija.

Broj zaposlenih u sektoru u poslednje 4 godine varira, dok je 2019. godine iznosio skoro 64.000 formalno zaposlenih, u 2023. godini taj broj je manji za oko 3.000. Ova fluktuacija nije beznačajna, ako imamo u vidu da je, prouzrokovana i potpunim prekidanjem proizvodnje kompanija koje su zapošljavale relativno veliki broj zaposlenih kao što je slučaj sa italijanskim Geoksom. Kompanija Geoks je, po isteku subvencija i ugovornih obaveza sa državom Srbijom, relocirala proizvodnju ostavivši 2021. godine bez posla oko 1.200 radnica i radnika.⁴² Turski Berteks je naredne godine otpustio oko 100 radnica, a dve godine kasnije Džinsi otpušta 700 zaposlenih.⁴³ Početkom ove godine, još jedna turska kompanija otpustila je 100 radnica, po navodima poslodavca zbog iznenadnog prekida poslovanja sa kompanijom Zara.⁴⁴ Sve navedene kompanije su prema pisanju medija dobile državne subvencije kada su otvarale svoje pogone u Srbiji, pa nam navedeni podaci ilustrativno govore o dugoročnoj isplativosti subvencionisanja, sigurnosti radnih mesta i činjenici da je privreda u Srbiji u sektoru tekstila, a i u ostalim sektorima prerađivačke industrije, u potpunosti oblikovana interesom multinacionalnih korporacija. Vlada u ovakvim situacijama obično poseže za novim subvencijama kako bi novootvorena radna mesta privremeno apsorbovala otpuštene radnice i radnike. Pravo na otpremninu se ni ne pominje, jer u ugovoru kompanije sa državom ova obaveza ne postoji.

IZVOZ TEKSTILA, ODEVNIH PREDMETA, KOŽE I PREDMETA OD KOŽE U 2023. GODINI

po zemljama
u milionima evra⁴¹

³⁸ Ibid. str. 177

³⁹ Ibid. str. 177

⁴⁰ Privredna komora Srbije, Udruženje za industriju tekstila, odeće, kože i obuće, *GODIŠNJI BILTEN 2023.*, Privredna komora Srbije, Beograd: 2023, str. 25. Dostupno na: <https://api.pks.rs/storage/assets/Tekstilna%20industrija,%202023..pdf>

⁴¹ Privredna komora Srbije, Udruženje za industriju tekstila, odeće, kože i obuće, *GODIŠNJI BILTEN 2023.*, Privredna komora Srbije, Beograd: 2023, str. 25. Dostupno na: <https://api.pks.rs/storage/assets/Tekstilna%20industrija,%202023..pdf>

⁴² Tamindžija, B. *Geox u Srbiji: odlazak i dolazak*, Bilten 29.10.2021. Dostupno na: <https://www.bilten.org/?p=40031>

⁴³ Vidi više: <https://nova.rs/vesti/biznis/turci-nisu-jedini-jos-najmanje-cetiri-strane-fabrike-ostavile-srpske-radnike-na-cedilu-i-bez-plata-otkaze-delili-preko-sms-poruka-i-oglasnih-tabli/>

⁴⁴ Vidi više: <https://nova.rs/vesti/drustvo/oglasila-se-turska-fabrika-tekstila-iz-malog-zvornika-o-navodima-da-se-zatvorila-preko-noci/>

TERENSKO ISTRAŽIVANJE

Kako bi se procenili uslovi rada i stanje radnih prava u industriji tekstila, odevnih predmeta, kože i obuće u Srbiji, u odnosu na stanje dobijeno nalazima prethodnog istraživanja⁴⁵ koje smo radili 2017. godine, obavili smo 45 dubinskih intervjua sa radnicama i radnicima iz ukupno 5 fabrika u Srbiji. Intervjui su rađeni u periodu od maja do avgusta 2024. godine. Pri izboru fabrika vodilo se računa da se što sveobuhvatnije prikaže stanje u sektoru. U smislu diverziteta proizvodnje, istraživane su fabrike koje proizvode čarape, donji veš, kupaće kostime, farmerice, steznike i obuću. Kada je u pitanju geografska rasprostranjenost, trudili smo se da ravnomerno pokrijemo prostor cele Srbije, vodeći računa i o tome da u istraživanju imamo zastupljene i manje i veće gradske sredine. Međutim, ovde treba napomenuti da je za tekstilnu industriju karakteristično to da je uglavnom zastupljena u manje razvijenim područjima.⁴⁶ Što se tiče broja zaposlenih, ispitivane fabrike su, prema zvaničnim statističkim izveštajima, tokom 2023. godine zapošljavale u proseku 1.400 radnika i radnica. Najmanja je imala 900, a najveća 1.900 zaposlenih.

Uprkos garancije anonimnosti, do ispitanika i ispitanica nije bilo lako doći. Kod zaposlenih je prisutan strah da će se, ukoliko govore o stanju na svom radnom mestu, to negativno odraziti na njihov status u fabrici, pa čak dovesti u pitanje i samo zaposlenje. Uveravanja da je anketa potpuno anonimna i da ni na koji način njihovi nadređeni neće biti u prilici da saznaju njihov identitet, kod nekih radnika i radnica nisu bila dovoljna, pa u šestoj planiranoj fabrici nismo uspeli da uradimo niti jedan intervju. Radi zaštite anonimnosti ispitanica, u nastavku će zbirno biti prikazani ključni nalazi iz svih pet fabrika.

Informacije koje ćemo u nastavku izložiti predstavljaju sumirane stavove i izjave ispitivanih radnika i radnica, svedočeci o tome kako izgleda život i rad zaposlenih u industriji tekstila, kože i obuće u Srbiji danas.

Kada je u pitanju finansijsko poslovanje, tri od pet fabrika koje smo obuhvatili istraživanjem, barem dve godine unazad ostvaruju dobit koja se kreće od 1,2 do preko 3 miliona evra godišnje. Sa druge strane, dve fabrike posluju u minusu od čega jedna barem četiri godine unazad ostvaruje negativni saldo čija je prosečna godišnja vrednost oko 6 miliona evra. Iz javno dostupnih finansijskih izveštaja ovih fabrika, većina prihoda koje ostvaruju potiče od izvoza roba i usluga prvenstveno povezanim stranama (matičnim kompanijama).

Prema Međunarodnom računovodstvenom standardu 24 (MRS 24) i Zakonu o računovodstvu, povezanom stranom smatra se fizičko ili pravno lice koje ispunjava jedan od sledećih kriterijuma: (1) direktno ili indirektno kontroliše drugo lice ili je pod njegovom kontrolom; (2) ima značajan uticaj na donošenje finansijskih ili operativnih odluka drugog lica; (3) deli zajedničku kontrolu nad nekim poslovnim subjektom. Kompanije u Srbiji pružaju usluge proizvodnje matičnom licu koristeći materijale i poluproizvode koje im isto stavlja na raspolaganje. Povezana lica preuzimaju aktivnosti razvoja tržišta, kontakta sa kupcima i primaju porudžbine od krajnjih kupaca, a zatim izdaju naloge za proizvodnju srpskoj kompaniji i isporučuju repromaterijal.

Iz bilansa uspeha podružnica u Srbiji se ne može direktno iščitati stvarni profit ostvaren na osnovu robe proizvedene u Srbiji. Ovo je posledica praksi multinacionalnih kompanija, poput transfernih cena, gde se proizvodi prodaju povezanim društvima po cenama koje nisu nužno tržišne, i time se profit premešta u druge jurisdikcije, često radi optimizacije poreza. Takođe, matične kompanije obično raspodeljuju troškove upravljanja, konsultantskih usluga ili naknada za licence na podružnice, što dodatno smanjuje prijavljeni profit u Srbiji, jer se svim ovim kompanijama i na rashodnoj strani javljaju matične kompanije.

Da bi se utvrdio stvarni profit potrebno je analizirati finansijske izveštaje cele grupe, ugovore o transfernim cenama i alokaciju troškova unutar grupe što prevazilazi okvire ovog istraživanja.

⁴⁵ Tamindžija, B, Aleksić, S, & Musiolek, B. *Profil zemlje: Srbija*, Clean Clothes Campaign i Rosa Luxemburg Foundation, Beograd: 2018. Dostupno na: <https://cleanclothes.org/file-repository/livingwage-europe-country-profiles-serbia/view>

⁴⁶ Izvor: <https://www.euronews.rs/biznis/biznis-vesti/142702/stanic-tekstilna-industrija-u-srbiji-ima-pozitivne-stope-rasta-u-prethodnoj-deceniji/vest>

RADNO VREME

Radna nedelja u velikoj meri zavisi od porudžbina, pa se pri povećanom obimu proizvodnje svuda uvode radne subote. Tamo gde je prisutan, ispitanice navode da je prekovremeni rad plaćen.

U dve od pet ispitivanih fabrika radnici i radnice svedoče da se u proseku radi ugovorenih 40 sati nedeljno, ističući da je to, mahom, zbog smanjenog obima posla. U dve fabrike navode da se povremeno radi subotom, kada rade prvu smenu.

U jednoj fabrici, prema rečima ispitanica, ustaljena je radna nedelja koja traje 48 ili 50 radnih sati. Sedam od deset ispitanih radnica ove fabrike je navelo da na ovakav režim prekovremenog rada pristaju zbog straha od otkaza i psihičkih pritisaka koje trpe od strane rukovodstva fabrike, a dodatna zarada je tek na trećem mestu razloga za pristanak. Organizovani prevoz iz fabrike je prilagođen režimu prekovremenog rada, tako da su i radnice koje završavaju smenu u okviru redovnih osam sati, primorane da čekaju još dva sata na prevoz do kuće.

Tamo gde postoji prekovremeni rad, ispitanice ga često ne odbijaju ističući da je razlog za to ili strah ili potreba za dodatnom zaradom.

Dve od pet fabrika rade u tri smene, dok tri organizuju rad u dve smene. Polovina ispitanica navodi da poslodavac povremeno uvodi preraspodelu radnog vremena, u sezoni ili u skladu sa planiranjem kolektivnih godišnjih odmora.⁴⁷

Sve ispitivane fabrike deo su lanaca snabdevanja velikih modnih brendova. Tri od pet fabrika su u direktnom vlasništvu različitih grupacija, dok su dve u stranom vlasništvu i direktni dobavljači velikih modnih brendova. Istraživane fabrike proizvode za sledeće brendove:

Hugo Boss, Tommy Jeans, Mavi, Pierre Cardin, Zara, S'Oliver, Waikiki, Premier, Calzedonia, Intimissimi, Golden Lady, Primark, Tezenis, CCC, Balenciaga, Voile Blanche, Moschino, Gucci, Hogan, Candice Cooper, Falke, Esprit.

„Pokušala sam jednom da odbijem da radim subotu, ali odmah ide opomena da te zaplaši. I ako to ženu ne uplaši, onda kreće psihička tortura – brigadirka joj je stalno nad glavom i kritikuje je.”

„Radim prekovremeno jer mi treba novac, a i odmah te posle tretiraju drugačije. Na kraju krajeva, lakše mi je da u svojoj fabrici zaradim više nego da idem da čistim zgrade.”

„Finalna radi 10 sati jer je tako njihov upravnik odredio, šivara ne, ali ostajemo duže zbog finalne jer im se ne isplati da plaćaju prevoz dva puta. Ranije je bilo dva prevoza i onda su videli da žene većinom odlaze i onda je pomerio prevoz tako da mi sad čekamo 2 sata.”

⁴⁷ Preraspodela radnog vremena znači da radnici u određenom periodu rade duže, maksimalno 60 sati nedeljno, a u drugom periodu kraće od ugovorenog. U sklopu preraspodele, u kalendarskih šest meseci, prosečno radno vreme zaposlenih ne sme da bude duže od ugovorenog, koje najčešće iznosi 40 radnih sati.

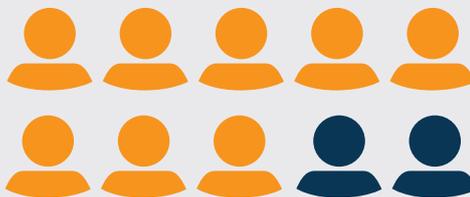
ZARADE

Prosečna isplaćena neto zarada ispitanica iznosi oko 65.000 dinara, odnosno, 554 €,⁴⁸ uključujući i bonuse, prekovremeni i noćni rad. Ovaj iznos je nešto veći od onoga koji navodi Privredna komora Srbije, 61.133 dinara, odnosno, 521 €. ⁴⁹ Ugovorena zarada je dosta niža, i u proseku iznosi 50.000 dinara, odnosno, 426 €. ⁵⁰ Gledajući ispitivane fabrike zasebno, najniža prosečna isplaćena zarada iznosi 59.600 dinara, odnosno, 508 €, ⁵¹ i zabeležena je u fabrici u kojoj su bonusi značajno niži nego u drugim ispitivanim fabrikama. Generalno, bonusi predstavljaju ključan dodatak na zaradu čineći da primanja budu nešto veća od zakonski garantovane minimalne zarade.

U svim fabrikama zarade su redovne i uplaćuju se u potpunosti na račun. Obračun zarade radnici i radnice dobijaju redovno pismenim putem.

Velika većina ispitanih

je saglasna u stavu da nisu adekvatno plaćeni za svoj rad i da ne mogu sa svojom platom da podmire osnovne potrebe.

„Nikad nisam primila preko 56.000 sa svim bonusima i prekovremenim i subotama. Imala sam mesece kad sam bila na 42.000. A tamo radim na pakovanju i vidim i cene i zujalice i te Hugo Boss pantalone koštaju 27.000 dinara.”

„Umesto da mi računaju bolovanje, skinuli su mi dva dana od odmora jer su rekli da ne smem da uzimam bolovanje više. I skinuli mi bonuse i primila sam 50 hiljada, 25 sam morala da ostavim za karticu i račune i ostalo mi je 25 za život.”

„Jednog meseca sam sa svim dolascima dobila platu 65.000. Ali to je bilo samo jednom, nisam mogla da izdržim toliko prekovremeno.”

„Ima dosta žena koje su samohrane majke, plaćaju kiriju. Samo stan i dažbine je više od pola plate i kako da izguraš mesec? A onda da ishraniš dvoje, troje, četvoro dece...”

⁴⁸Vrednost u evrima prema Oandi, za 1. jul 2024. godine.

⁴⁹Privredna komora Srbije, Udruženje za industriju tekstila, odeće, kože i obuće, KVARTALNI BILTEN 2024, III KVARTAL, Privredna komora Srbije, Beograd: 2024, str. 20. Vrednost u evrima prema Oandi, za 18. novembar 2024. godine.

⁵⁰Vrednost u evrima prema Oandi, za 1. jul 2024. godine.

⁵¹Vrednost u evrima prema Oandi, za 1. jul 2024. godine.

„Gorivo za odlazak na posao, pa onda doručak pa onda dalje... Samo da otvoriš oči 2.500 dnevno samo za to. Plus kad dođeš sa posla hleb, jaja, šta ti treba za ručak, dođem iz prodavnice dala sam 2.000 dinara, pola stvari nisam kupila.“

Kada je u pitanju regres, on u proseku iznosi oko 6.000 dinara godišnje (oko 50 €), iako u jednoj fabrici navode da im je isplaćen godišnji regres od svega 100 dinara, što je legalno imajući u vidu to da zakon propisuje obavezu poslodavca da isplaćuje regres, ali ne definiše minimalnu visinu iznosa. Topli obrok u proseku iznosi oko 200 dinara dnevno, odnosno, 1,7 €, koliko radnici u proseku i troše snalazeći se hranom iz pekare ili tako što nose nešto od kuće za jelo. Deo njih govori o tome da ni ne jede tokom posla, mahom i zbog toga što su pauze, kako kažu, prekratke.

Četiri od deset ispitanica i ispitanika radi dodatni posao kako bi nadomestilo manjak u budžetu za najosnovnije životne potrebe. U pitanju su honorarni sezonski poslovi u poljoprivredi, čišćenje zgrada, dostava, prodaja polovne garderobe ili molerski radovi. Ostali radnici i radnice kažu da ih postojeći posao toliko iscrpljuje da ne mogu da rade dodatno.

Krize u poslovanju fabrike sa jedne strane, ali i uspešno poslovanje, nemaju veći uticaj na rast ili smanjenje zarada radnica i radnika. Kada "izbace" dovoljan broj proizvoda, ili premaše normu, radnice bivaju nagrađene na načine koje smatraju ponižavajućim: aplauzom, sokom, slatkišima.

„Časte te bombonama, čokoladicom ili sokom zato što smo 2 nedelje zaredom radili 10 sati dnevno.“

„Kad premašimo target, siđe direktor pa nam aplaudira.“

Velika većina, praktično devet od deset ispitanih radnica i radnika, nije upoznata sa konceptom plate za život. Na pitanje šta bi, po njihovom mišljenju, bila pristojna plata od koje može da se normalno živi, prosečna procena iznosi 122.666 din, odnosno 1.046 €. Podsećamo, proračun mreže Clean Clothes Campaign govori o tome da plata za život u Srbiji iznosi 144.457 dinara, odnosno, 1.232 €. ⁵²

„Plata ne bi trebalo da bude ispod 130-140 hiljada ali iskreno da ti kažem ja za 17 godina rada u tekstilnoj industriji nikad nisam otišla na more, ne znam koliko bi trebalo za to.“

⁵²Vrednosti u evrima navedene prema Oandi, za 18. novembar 2024. godine.

BEZBEDNOST I ZDRAVLJE NA RADU

Na pitanje da li su zadovoljni bezbednošću na radnom mestu, skoro polovina ispitanih radnica i radnika je odgovorilo negativno. Treba napomenuti da je ovo uvodno pitanje u poglavlje koje se tiče bezbednosti i zdravlja na radu i da su kroz nastavak upitnika i mnogi od ostalih radnika ocenili određene segmente bezbednosti kao nezadovoljavajuće. Takođe, u jednoj od pet ispitanih fabrika, svih deset ispitanica su izrazile nezadovoljstvo stanjem bezbednosti i zdravlja na radu. Kao glavni problemi u ovoj fabrici su navedeni: neadekvatne temperature u radnom prostoru, posebno tokom leta, potom prašina, buka i zagušljivost. Pored toga navodi se da nema dovoljno sanitarnih čvorova, kao i da higijena u toaletima nije adekvatna (neredovno čišćenje, nedostatak sapuna i toalet papira).

„U pogonu ima sintetičke prašine u apsolutno svakoj hali gde god je mašina koja šije, jer se raseca materijal. Nažalost bilo je žena koje su imale problema sa alergijama, pa su uglavnom napuštale posao.“

„Ne može tamo ništa da me zaštiti. Što bih se bojao otkaza, kada ionako mogu samo da dobijem rak na ovom poslu.“

Dve trećine ispitanih navodi da su one ili njihove kolege i kolegice imali ili još uvek imaju zdravstvene probleme koji su posledica uslova u kojima rade. Najčešće se navode problemi sa zglobovima i kičmom, oštećenja vida, sluha, respiratorne alergije, ali i srčana oboljenja. Uprkos ovome, samo dve od pet fabrika organizuju periodične lekarske preglede za zaposlene, najčešće jednom godišnje. Ispitanice iz fabrika u kojima je ovo praksa navode da su i ovi pregledi uglavnom formalnost i da se na njima čak zanemaruju zdravstveni problemi na koje se radnice i radnici žale.

Povrede na radu su imali ili su svedočili povredama svojih kolega gotovo sve ispitanice. One smatraju da se dosta povreda na radu dešava zbog umora i iscrpljenosti, kao i prevelikog pritiska za postizanjem previsokih normi. U svim fabrikama ispitanice prijavljuju da je padanje u nesvest od premora, visokih temperatura i nedostatka ventilacije redovna pojava. Od ostalih povreda najčešće su povrede prstiju i ruku (prošivanje prstiju, posekotine i ubodi). U jednoj od pet ispitanih fabrika prema svedočenju radnica došlo je do smrtnih ishoda direktnom povredom na radnom mestu.

„Koja se onesvesti oni je malo umiju i vrate je, ranije su merili pritisak, sad ne. A ako baš ne mogu da je povrate onda tek zovu hitnu.“

„Koleginica jedna je kukala da je boli glava, tražila je u pola dva da izađe, ali joj nisu dali. Izdržala je i kad je završila, umrla je. Možda su oni njoj iz dobre namere rekli da izdrži još pola sata da ne bi odrađivala.“

„Prve dve godine rada u ovoj fabrici radio sam na onoj čarapi-patici za Balenciagu. Radio sam na mašini koja je dostizala preko 100 stepeni i udisao isparenja lepka koji se koristi za tu patiku. Nisam imao nikakvu zaštitu. Posle godinu i po dana, imao sam problema sa srcem i česte vrtoglavice. Išao sam kod specijaliste o svom trošku, koji mi je rekao da mi je poremećen centar za ravnotežu zbog tih isparenja. Tek su me onda prebacili na drugo radno mesto.“

„Ne daju da se zove hitna pomoć, pozovu taksi. Ja sam jednom zvala hitnu kad je neka žena sa pegli pala (onesvestila se). Napolju ima 40 stepeni, unutra barem 50, a oni drže termometar da piše 27 stepeni. I žena pegla pegla, pegla, samo je pala u jednom trenutku. I mi je iznesemo, i zovem hitnu i njena ćerka, koja radi u upravi fabrike, se dere na mene što sam zvala i uzme ženu i odvede je kući.“

Većina ispitanika, osam od deset, tvrdi da nisu iskusili ili svedočili diskriminaciji na radnom mestu, ali jedna trećina njih svedoči da su bili izloženi zlostavljanju na radnom mestu, vikanju, vređanju i pritiscima, najčešće zbog korišćenja bolovanja i nemogućnosti da se postigne zadata norma. Kao primeri diskriminacije se navode vređanje i omalovažavanje po rasnoj osnovi, najčešće radnica i radnika romske nacionalnosti. U jednoj od fabrika, trećina ispitanica navodi da su svedočile seksualnom uznemiravanju koleginica od strane ljudi koji su zaposleni u menadžmentu fabrike.

„Prebačena sam iz hale gde sam bila kontrola dugi niz godina na poziciju šefa na peglama. Nisam se snašla zato što su me supervizori ribali da treba da pritiskam žene da postignu normu. Nisu hteli da otklanjaju kvarove koje sam ja alarmirala. Ja sam rekla šefu smene da ne odgovaram za to. Odem kod supervizora da kažem i prebačena sam na automatsko šivenje bez dana obuke, a te mašine su jako opasne.”

„Ako želiš nešto da se pobuniš, kao što smo se mi sad bunili za normu ta direktorka kaže: 'tvoje nije da misliš, tvoje je da radiš'. Ne smeš da imaš svoje mišljenje, i da se zalažeš za neka svoja prava. Ako ti se ne sviđa izvoli na kapiju, to je direktorica otvoreno rekla.”

„Nadređena se drala na jednu radnicu što ne nosi prsluk, a to je čista sintetika. Radnica joj kaže: 'inženjerka, nije mi dobro moram da skinem'. Ova joj nije dala. Radnica se vratila na mesto sva uplakana. I kad je otišla kući završila u bolnici prekjuche, infarkt.”

„Jedna radnica iz Kragujevca je Romkinja, i zbog čega je nju direktor uzeo na zub, ja ne znam. I ode na bolovanje jednom, jer joj baš nije bilo dobro i kad se vratila direktor je pozove na razgovor. Ona je sa tog razgovora izašla sva uplakana, rekao joj je na kraju da sledeći put dobro razmisli da li joj stvarno treba bolovanje. Drugi put opet isto, a stvarno se trudila i radila, dolazila uvek prekovremeno kad treba da se dođe. Dobar i uzoran radnik. I svaki put je dribljaju. Psihički je maltretiraju i još ako vide da se zaplače, krenu još gore. Ali radi i dalje, nisu je otpustili, dobar je radnik ipak.”

„Zbog bolovanja, zbog pada performansa, ide šefica i priča da si glupa. Vređaju te stalno, kada odeš nešto da pitaš, da ti daju slobodan dan, vratiš se uplakana. Verujem da imaju treninge kako da nas kinje, nisu toliko pametni da smisle to sami.”

„Videla sam neke koleginice, posebno kada tek počnu da rade, kako skoro čitavo vreme plaču.”

SINDIKALNO ORGANIZOVANJE

U dve od pet ispitanih fabrika ne postoji sindikat, dok ispitanici iz jedne fabrike navode da u njihovoj fabrici postoji tzv. žuti, ili, kako oni kažu, "fabrički sindikat". U dve od pet fabrika (u onima u kojima postoje nezavisni sindikati) postoji kolektivni ugovor.

U fabrikama u kojima postoji sindikat, stanovišta prema sindikalnom organizovanju su pomešana. U jednoj fabrici ispitanici, čak i oni koji nisu učlanjeni u sindikat, prepoznaju i cene borbu sindikata za bolje uslove rada. Takođe, ističu da je prvi uspešan štrajk u fabrici organizovan kada je oformljen sindikat, a drugi primer štrajka, koji je takođe bio uspešan, organizovan je 2023. godine i tada su se radnici i radnice izborili za povećanje iznosa toplog obroka, stimulansa i zarade.

U fabrikama u kojima ne postoje sindikati, kao razloge za nedostatak organizovanja, ispitanici i ispitanice uglavnom navode strah od otkaza, razdore među radnicima i nezainteresovanost.

PRAVEDNA TRANZICIJA

Praktično sve ispitanice izjavljuju da su u poslednjih 10 do 15 godina, u mestu u kome žive i rade, primetile posledice promena klime. Najčešće se pominju veće vrućine leti, kao i blaže zime, odnosno, nedostatak prelaza između četiri godišnja doba. Ispitanici i ispitanice koji se pored svog osnovnog posla bave i poljoprivredom, navode kako ove promene, ali i nepredvidive oluje i nanosi grada, kao i dugi sušni periodi, negativno utiču na njihove poljoprivredne prinose.

Dve trećine ispitanica navode da su temperature na njihovom radnom mestu tokom letnjih meseci veoma visoke i da im utiču na radnu sposobnost. U jednoj fabrici je zabeleženo da su termometri iz proizvodnih hala uklonjeni, kako zaposleni ne bi mogli dalje da prate visinu temperatura u kojima rade. Takođe, nakon posete predstavnika kompanije za koju se proizvodi, frižideri koji su se nalazili u hali i u kojima su radnice i radnici hladili vodu za piće koju su donosili od kuće, sklonjeni su u prostoriju u kojoj koriste pauzu za topli obrok. Na ovaj način je mnogim zaposlenima onemogućeno da se rashlađuju vodom, jer im je ta prostorija predaleko. U drugoj fabrici postoji termometar u hali, ali ispitanice veruju da ne prikazuje adekvatnu temperaturu, jer konstantno pokazuje 27 stepeni celzijusa, iako zaposleni osećaju da je temperatura mnogo viša.

Od zdravstvenih problema koje su iskusili zbog ekstremnih vrućina na radnom mestu, ispitanici i ispitanice najčešće navode mučninu, vrtoglavice, povišen krvni pritisak.

„Od kako je oformljen sindikat puno toga ne smeju, intervenišemo čim je neko negde prebačen ili šta god da se desi, nekad ranije ljudi nisu znali svoja prava ali malo je uz sindikat drugačije.“

„Zaposlene iz naše hale koja je najviše štrajkovala su ispremeštali po različitim pogonima, tako da više uopšte nismo u mogućnosti da komuniciramo, ma ni da se u toaletu domunđavamo pogledima.“

NAJČEŠĆA KRŠENJA RADNIH PRAVA

- Uskraćivanje prava na bolovanje.
- Zagađen vazduh i prašnjave radne prostorije, generalno loš kvalitet vazduha na poslu.
- Prekomerna vrućina leti često dovodi do kolabiranja radnika/ca (maksimalna temperatura bi po zakonu trebalo da bude 28°C), dok su zimi temperature preniske.
- Generalno neadekvatne mere za zaštitu bezbednosti i zdravlja na radu.
- Ilegalno prekoračenje prekovremenih radnih sati.
- Nezakonito trajanje preraspodele radnog vremena i primoravanje radnica/ka na prekovremeni rad.
- Zlostavljanje na radu i zastrašivanje radnica.
- Isplaćivanje niskih zarada, formalno, ne potpada u kršenje radnih prava, ali treba naglasiti da isplaćene zarade definitivno nisu adekvatne zarade koje radnicima i radnicama obezbeđuju dostojanstven život.

STUDIJA SLUČAJA: DOBAVLJAČ ZA BRENDOVE HUGO BOSS, TOMMY JEANS, MAVI, PIERRE CARDIN, ZARA, S'OLIVER, WAIKIKI, PREMIER

Ova kompanija osnovana je krajem 2017. godine, a za početak proizvodnje u Srbiji dobila je značajne državne subvencije. Pogon u Srbiji zapošljava nešto više od 1000 radnica i radnika.

U sklopu terenskog istraživanja, ispitano je 10 radnica ove fabrike, prosečne starosti od 39 godina.

Kao glavne probleme, radnice ističu psihičke pritiske, prekovremeni rad, premeštanje na teže operacije kao mera kažnjavanja za korišćenje bolovanja, niske zarade i neizdrživo visoke temperature leti i niske zimi. Jedan deo radnica navodi i primere seksualnog zlostavljanja na radnom mestu.

Sve ispitanice imaju ugovor o radu na neodređeno, i navode da je praksa poslodavca da daje ovaj ugovor od samog početka zaposlenja, uz probni rad u trajanju od šest meseci. Ipak, nijedna od njih ne vidi ugovor o radu na neodređeno kao zaštitu od otkaza: zbog stalnih opomena i pretnji kojima su izložene (u slučaju pada performansa ili bolovanja) ili zbog opšte nesigurnosti koja se ogleda u pretnji da fabrika može biti zatvorena – „nikad ne znam kad će da stave ključ na sve to“.

Sve ispitanice navode da rade prekovremeno: jedne sedmice pet radnih dana po 10 sati, sledeće šest dana po 8 sati. Takav režim, ističu radnice, traje već duže od godinu dana, iako im je najavljen kao privremen zbog povećanog obima posla. S obzirom na to da kompanija organizuje prevoz, radnice ne dobijaju kompenzaciju za troškove puta, ali je prevoz prilagođen režimu prekovremenog rada, tako da su i radnice iz pogona koji ne rade prekovremeno prinuđene da dva sata čekaju ne bi li krenule kućama.

„Dok dođem do kuće bez prevoza, ne isplati ti se da izađeš ranije pa si praktično prisiljen da radiš prekovremeno.“

„Ne mogu ja jedna da odbijem prekovremeni rad kad svi ostaju, plus nemam prevoz ako izađem ranije. Ako platim taksu, za taj iznos, sa mojom platom, za šta sam radila?“

Nakon bolovanja, radnice se pozivaju na „razgovor u resurse“ (sa menadžmentom), gde se očekuje da pravdaju zašto su koristile bolovanje i dobijaju pretnje ako to ponovo urade. Jedna ispitanica navodi svoje iskustvo dvoje drugih radnika kojima su ljudi iz menadžmenta dolazili kući tokom trajanja bolovanja da ih proveravaju. Sve ispitanice navode da poslodavac isplaćuje bonus za prisutnost (u iznosu od 3.000 dinara, oko 26 €)⁵³ za koji je uslov da tokom meseca ne izostanu nijedan dan sa posla (uključujući prekovremene sate i radne subote) pa čak i onda kada bi trebalo da, zbog zdravstvenog stanja, odu na bolovanje. Jedna od ispitanica navodi da je lekar u lokalnoj ambulanti u njenom selu odbio da joj otvori bolovanje „jer ih zovu iz fabrike i proveravaju, ispituju ih zašto toliko često otvaraju bolovanja zaposlenima“.

„Jednoj drugoj radnici koja je bila na bolovanju isto su došli na kuću, lupaju joj na vrata sa nekim papirima, mislila je da je neko došao da je hapsi. Kad se vratila sa bolovanja, zvali je na razgovor i dala je otkaz, nije mogla više to da trpi.“

„Ako nisi bila dugo na poslu ne možeš da se vratiš na istu poziciju nego te premeste na drugu. Ako odbiješ, možeš kući da ideš.“

⁵³ Vrednost u evrima prema Oandi, za 1. jul 2024. godine.

Osam od deset ispitanica navodi da nije dozvoljeno koristiti toalet po potrebi, odnosno da je on zaključan pre pauze. Dodatno ističu da je higijensko stanje loše, da se samo ponedjeljkom dopunjavaju toalet papir i sapun, tako da radnice većinu vremena ove higijenske potrepeštine donose od svoje kuće.

„Stoji žena pred toaletom i ne da da se ide. A dobila sam, moram. Kažem joj: skloni se, prijaviću te, ona kaže – kome, oni su mi i rekli da stojim tu.“

Osnovna zarada svih 10 ispitanica je minimalna zarada od 47.696 dinara, odnosno, 406 €,⁵⁴ dok ukupna neto zarada zavisi, u najvećoj meri, od broja prekovremenih sati. Prosečna neto zarada, sa svim bonusima, toplim obrokom i drugim dodacima, iznosila je 63.000 dinara, odnosno, 537 €.⁵⁵

Svih deset ispitanica smatraju da nisu adekvatno plaćene za svoj rad i navode primere kako od svog rada ne mogu da pokriju ni osnovne troškove. Neke od njih rade dodatne poslove kako bi nadomestile manjak u budžetu domaćinstva (uzgajanje stoke, poljoprivredni poslovi, čišćenje zgrada, prodaja polovne garderobe).

„Imamo svinju, uzimamo na kredit koncentrat, pa kad prodaš svinju uzmeš gotovinu i tako nešto kao obrneš. Imam plastenik, prodajem kupus, paradajz, beli krompir na veliko marketima. Ako je kilo paradajza sad 200 dinara u prodavnici, više uzima onaj što se nije bavio time, nego ja što sam se lomila u polju. Meni je u kući sve polovno.“

Rad u fabrici je organizovan po principu individualnih normi. Brigadirka zadaje “performans” (normu) koju radnica mora da dostigne tog dana i on je zapisan na tabletu koji stoji iznad glave svake radnice. Radnice u tablet ukucavaju broj odrađenih komada odeće. Budući da se norma postavlja prema najbržoj radnici, neke od intervjuisanih radnica mlađih godina navode da ponekad namerno uspore u malom činu solidarnosti – da brigadirke ne bi drugim ženama podizale normu kada vide koliko jedna može da odradi. Prihvatljiv performans je oko 60% od norme, a ako padne ispod 40% radnica dobija opomenu i poziva se na “razgovor” sa menadžmentom gde dobija pretnje otkazom i biva premeštana na teže radno mesto, što joj dodatno otežava postizanje norme. Radnice navode i da je teško dostići i održati traženi performans zbog čestog kvarenja mašina (dok čekaju da dođe majstor i popravi je, njima teče vreme i pada performans jer ne “kucaju komade”).

„1.200 komada dnevno ja pregledam u pripremi, 600 komada u liniji. Ako bih se ukucala (registrovala na tabletu koji meri performans) 1.500 do 2.000 onda bi me šefica gurala i na 3.000, ali ne kucam toliko zbog drugih žena.“

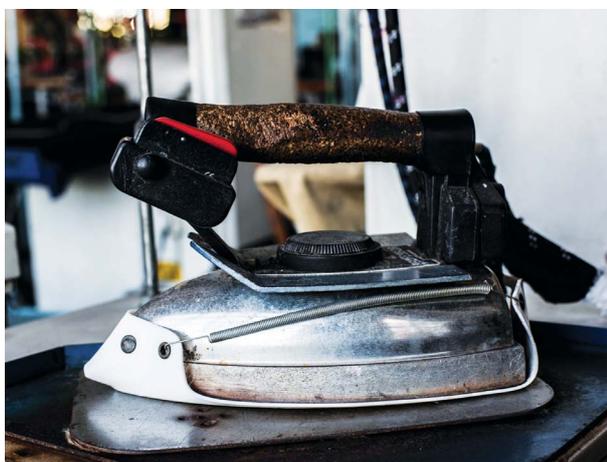
„Meni brigadirka stavi da izbacim danas 1.200 komada. Ako uspem, sutra mi popne na 1.300 komada. Prekosutra pokvarena mi mašina, izbacim samo 600. Ona kaže: ‘ti namerno nećeš da radiš, daj da ti povećam na 1.500’. Brigadirka neće da prenese šefovima da imamo kvarova na mašinama, nego im kaže da su se žene olenjile.“

⁵⁴ Vrednost u evrima prema Oandi, za 1. jul 2024. godine.

⁵⁵ Vrednost u evrima prema Oandi, za 1. jul 2024. godine.

Većina ispitanica je izrazito nezadovoljna bezbednošću i zdravljem na radu. Kao glavne probleme navode neadekvatne temperature u radnom prostoru, posebno tokom leta, preveliku prašinu, buku i zagušljivost. Ispitanice se žale i na nedostatak sanitarnih čvorova, i neadekvatnu higijenu u toaletima. Najčešće posledice po fizičko zdravlje su onesvešćivanje, mučnine, povraćanje, glavobolje (od vrućine i zagušljivosti), bol u leđima i oticanje nogu (od stajanja satima), prošiven prst ili posekotine makazama (zbog nepažnje usled umora). Deo ispitanica navodi i da psihičko zdravlje strada usled stalnog pritiska za postizanjem normi, vređanja i pretnji otkazom. U fabrici ne postoji lekar ni ambulanta, sistematski pregledi takođe nisu obezbeđeni. Povremeno postoji potreba za intervencijama hitne pomoći (posebno leti zbog onesvešćivanja), ali poslodavac to ne dozvoljava.

Četiri od deset ispitanica navode da su svedočile situacijama starosne diskriminacije u kojima su mlađe radnice imale bolji tretman od starijih. Svih deset ispitanica navode da su same bile žrtve zlostavljanja ili su svedočile zlostavljanju koleginica, i to od strane uprave ili brigadirki (direktnih nadređenih). To zlostavljanje je najčešće u formi vređanja, omalovažavanja, ponižavanja, vikanja, a trećina ispitanica navodi da su svedočile i seksualnom uznemiravanju radnica od strane zaposlenih u upravi.

„Jedan od menadžera iz inostranstva je stalno obizalio oko jedne radnice, dobaciovao joj i pipkao je u prolazu. Ona je htela da dignu tužbu, ali oni su rekli da će nju da tuže za lažno optuživanje i posle toga je nismo videli. Mislim da je dobila otkaz.“

Navode da temperature u fabrici leti iznose preko 40 stepeni, ali to je njihova procena jer termometar u pogonu uvek pokazuje 27 stepeni celzijusa. Radnice sumnjaju da je termometar podešen na način da ne prikazuje realnu temperaturu. Dve ispitanice navode da troše svoj novac da se rashlade, kupujući male ventilatore u kineskim radnjama.

PREPORUKE KOMPANIJAMA

- ! Povećati osnovne zarade i omogućiti radnicima i radnicama platu za dostojanstven život.
- ! Omogućiti radnicima i radnicama pravo na ograničeno radno vreme i ako postoji kontinuirana potreba za prekovremenim radom, zaposliti dodatnu radnu snagu.
- ! Norme je potrebno definisati u skladu sa prosečnim postignućima koje ostvaruje većina radnika i radnica, a ne spram neposrednih potreba kompanija.
- ! Povećati ulaganja u radno okruženje i standarde bezbednosti i zdravlja na radu.
- ! Poštovati pravo zaposlenih na sindikalno organizovanje i uvažavati kolektivno pregovaranje.
- ! Stvoriti siguran prostor za radnike i radnice da iznesu svoja mišljenja, i klimu u kojoj će njihovi prigovori i sugestije za unapređenje radnog procesa biti uzeti u obzir.
- ! Stvoriti prostor za dijalog sa dobavljačima i podugovaračima o uslovima proizvodnje u okviru lanaca snabdevanja.

PREPORUKE VLADI REPUBLIKE SRBIJE

- ! Povećati minimalnu cenu rada tako da zarade zaista mogu da zadovolje osnovne socijalne i egzistencijalne potrebe radnika ili radnice i njihovih porodica.
- ! Omogućiti usaglašavanje minimalne cene rada dva puta godišnje, što je u vreme fluktuirajuće inflacije posebno važno.
- ! Napustiti koncept minimalne potrošačke korpe, naročito kao parametra za utvrđivanje iznosa minimalne zarade. Umesto toga uvesti proračun plate za život kao standard merenja nivoa dostojanstvene zarade koja zadovoljava osnovne potrebe ljudi.
- ! Posebno ojačati zakonsku zaštitu sindikalnih poverenika.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

338.1(497.11)"2023"(083.41)
677(497.11)
330.59(497.11)

PROFIL zemlje Srbija : [tekstilna industrija]. 2 / [uredili Ana Simić, Bojana Tamindžija, Vladimir Simović]. - Beograd : Centar za politike emancipacije, 2024 (Beograd : Pekograf). - 17 str. : ilustr. ; 24 cm

Tiraž 500. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86-920813-8-5

1. Симић, Ана, 1987- [уредник]
а) Привреда -- Србија -- 2023 -- Статистика б) Текстилна индустрија -- Србија
в) Животни стандард -- Србија

COBISS.SR-ID 161585929

„Zimi sedimo i radimo u jaknama. Žene se prehlade, ne odu na bolovanje da im ne padne performans, dođu da rade pod temperaturom, kašlju, piju lekove same, ne idu kod lekara da ne dobiju bolovanje da ne izgube bonus za prisutnost.“

„Žena se onesvesti, a oni ne daju da dođe hitna pomoć da se ne pročuje. Traže ko je od nas bio na obuci za prvu pomoć da je podigne. Ako to ne pomogne, pozovu taksi da je vrati kući, pa da sama od kuće zove hitnu, ako hoće.“

